

Η βιβλιοθήκη της Φανερωμένης

1. Εισαγωγή

Οι βιβλιοθήκες υπήρξαν τα απαραίτητα στοιχεία κάθε πολιτισμένης κοινωνίας από την εποχή που δημιουργήθηκαν τα πρώτα γραπτά έργα. Σε αυτές τοποθετούνταν και διατηρούσαν οι άνθρωποι κάθε γραπτό κείμενο ώστε να μπορούν να το χρησιμοποιούν όταν χρειαζόταν. Κατά συνέπεια η ίδρυση των πρώτων βιβλιοθηκών τοποθετείται στην αρχαιότητα, αμέσως μετά την οργάνωση των πόλεων και την ανακάλυψη της γραφής που επέτρεπε στον άνθρωπο να ανταποκριθεί καλύτερα στις κοινωνικές και διοικητικές του υποθέσεις. Στην Κύπρο γνωρίζουμε για την ύπαρξη κατά τους Ελληνιστικούς χρόνους της βιβλιοθήκης του Νικοκράτη για την οποία κάνει λόγο ο Αθηναίος. Γίνεται επίσης αναφορά σε κάποιο Απολλόνιο, ο οποίος σύμφωνα με επιγραφική τεκμηρίωση ήταν υπεύθυνος της δημόσιας βιβλιοθήκης των Σόλων. Άλλες πληροφορίες δυστυχώς ελλείπουν. Κατά τα βυζαντινά χρόνια βιβλιοθήκες διατηρούσαν τα μεγάλα μοναστήρια του νησιού. Για την ύπαρξη τους δεν δίνεται σαφής μαρτυρία από τις ιστορικές πηγές. Το γεγονός αυτό όμως, τεκμηριώνεται έμμεσα από τα πολλά μοναστηριακά χειρόγραφα που φυλάσσονται σήμερα στις βιβλιοθήκες του Παρισιού, του Λονδίνου, του Βατικανού και αλλού¹.

Στις αρχές του 19ου αιώνα, λίγο μετά τα τραγικά γεγονότα του 1821, φαίνεται ότι δημιουργήθηκε στην Αρχιεπισκοπή βιβλιοθήκη στην οποία τοποθετήθηκαν και βιβλία από συλλογές Μητροπόλεων και Μοναστηριών. Λίγο αργότερα, στα 1830, επανιδρύθηκε από τον Αρχιεπίσκοπο Πανάρετο η Ελληνική Σχολή Λευκωσίας. Ταυτόχρονα δημιουργήθηκε και βιβλιοθήκη για τις ανάγκες της Σχολής που εμπλουτίστηκε δέκα χρόνια αργότερα, στα 1840, με την δωρεά του Αρχιμανδρίτη Ιλαρίωνα Πασχαλίδη. Την ίδια εποχή υπήρχε και τουρκική βιβλιοθήκη στην Κύπρο, η οποία ήταν γνωστή ως «η βιβλιοθήκη Σουλτάν Μαχμούτ Β΄». Οι βιβλιοθήκες αυτές ήταν και οι μόνες δημόσιες βιβλιοθήκες του νησιού μέχρι το 1927. Την χρονιά εκείνη ιδρύθηκε η Σεβέριος βιβλιοθήκη μετά από δωρεά ως πρώτης δόσης 6.600 Λ.Κ. από τον Δημοσθένη Σεβέρη που αποτέλεσε τη βιβλιοθήκη του Παγκυπρίου Γυμνασίου. Άρχισε τη λειτουργία της λίγο μετά το



κτίσιμο του νέου Παγκυπρίου Γυμνασίου, σε αντικατάσταση της παλιάς βιβλιοθήκης που είχε καταστραφεί μαζί με το Γυμνάσιο εξαιτίας της μεγάλης πυρκαγιάς του 1920. Το κτίριο στο οποίο στεγάζεται σήμερα η Σεβέριος κτίστηκε 22 χρόνια αργότερα, στα 1949. Μια άλλη βιβλιοθήκη που ιδρύθηκε το 1927 ήταν η δημόσια βιβλιοθήκη που μεταβιβάστηκε το 1936 στο Δήμο Λευκωσίας. Το 1935 ιδρύθηκε η βιβλιοθήκη του κυπριακού Μουσείου με πυρήνα μια προηγούμενη μικρή συλλογή που υπήρχε στο Μουσείο. Η βιβλιοθήκη αυτή εμπλουτίστηκε σημαντικά μετά από τη δωρεά στα 1941 της ιδιωτικής βιβλιοθήκης του Ζήνωνα Περίδη. Την περίοδο αυτή αναφέρονται και αρκετές άλλες βιβλιοθήκες που δημιουργούνται από ανθρώπους των γραμμάτων για προσωπική τους χρήση ή και από κοινότητες που τις λειτουργούν ως αναγνωστήρια.

2. Η ίδρυση της Βιβλιοθήκης Φανερωμένης

Σε συζήτηση που είχε ο Κωνσταντίνος Άμαντος με τον Γ. Χ. Παπαχαραλάμπους στο σπίτι του πρώτου στην Αθήνα, τονίστηκε η ανάγκη ίδρυσης βιβλιοθηκών στην Κύπρο ως απαραίτητη προϋπόθεση για τη δημιουργία πνευματικής ζωής². Όταν δε ο Παπαχαραλάμπους επέστρεψε στην Κύπρο και συνάντησε τον Κώστα Χριστοδούλου, μεγαλέμπορα και μέλος της εκκλησιαστικής επιτροπής του Ιερού Ναού Φανερωμένης, του μετέφερε τις απόψεις του Αμαντου. Αυτός έθεσε το θέμα στην επιτροπή του ναού που αποφάσισε την ίδρυση βιβλιοθήκης. Η ιδρυτική συνέλευση πραγματοποιήθηκε την 31η Οκτωβρίου 1933 και σ' αυτήν παρέστησαν οι Ν.Γ. Παπανικολάου, Μ. Ευστρατίου, Χρ. Ιερωνιμίδης, Κ. Χριστοδούλου και Ευ. Παπαδόπουλος από την επιτροπή και Ι. Καραγιαννάκης και Γ. Παπαχαραλάμπους ως επίτιμα μέλη. Σ' αυτήν αποφασίστηκε η σύνταξη καταστατικού, έργο που ανατέθηκε σε επιτροπή αποτελούμενη από τους Ι. Καραγιαννάκη, Γ. Παπαχαραλάμπους και Ν.Γ. Παπανικολάου. Τα τρία πρώτα άρθρα του καταστατικού³ που ετοίμασε η επιτροπή ήταν τα ακόλουθα:

α) Ιδρύεται βιβλιοθήκη δαπάναις του Ιερού Ναού Φανερωμένης στεγασθησόμενη εν ιδιοκτήτω του Ναού Φανερωμένης οικήματι, υπό την επωνυμίαν «Βιβλιοθήκη Φανερωμένης».

β) Η «Βιβλιοθήκη Φανερωμένης» σκοπεί την ευρύτεραν πνευματικήν και ηθικήν ανάπτυξιν του λαού.

γ) Εις επίτευξιν του ειρημένου σκοπού το περιεχόμενον της βιβλιοθήκης Φανερωμένης συγκροτείται

εκ βιβλίων θρησκευτικών, φιλολογικών, ιστορικών, αρχαιολογικών, μυθολογικών, φιλοσοφικών, παιδαγωγικών, λογοτεχνικών, μαθηματικών, φυσικών, γεωγραφικών, εμπορικών, νομικών, ιατρικών, λεξικών, χαρτών, ωφελίμων περιοδικών και βιβλίων, το οποίο δύναται να συντελέσει εις την εκπλήρωσιν του άνωθι οριζομένου σκοπού της βιβλιοθήκης.

Η σφραγίδα της βιβλιοθήκης φιλοτεχνήθηκε από τον ζωγράφο Ι. Κισσονέργη⁴. Είναι στρογγυλή, φέρει στο μέσο την εικόνα της Θεοτόκου και γύρω τα γράμματα «Βιβλιοθήκη Φανερωμένης 1933». Αρχικά στεγάστηκε σε μικρό οίκημα απέναντι από το Ναό. Σε σύντομο χρονικό διάστημα, στις 30 Ιουνίου 1934, έγιναν και τα εγκαίνια της από τον τότε Μητροπολίτη Πάφου Λεόντιο, τοποτηρητή του Αρχιεπισκοπικού θρόνου. Για τη θέση του βιβλιοθηκάρου υπέβαλαν αιτήσεις οι φιλόλογοι Κ. Προυσής, Γ. Ηλιάδης, Ι. Κυριακίδης και Α. Χατζηϊωσήφ. Η επιτροπή σε συνεδρία της, την 1ην Μαρτίου 1934, δεν αξιολόγησε τις αιτήσεις αλλά απεφάσισε και διόρισε με κλήρωση τον Α. Χατζηϊωσήφ στον οποίο πρόσφερε μηνιαίο μισθό 4.00 Λ.Κ. Η βιβλιοθήκη αντιμετώπισε αρκετά νωρίς πρόβλημα χώρου, γεγονός που ανάγκασε την επιτροπή να τη μετακινήσει στο κτίριο στο οποίο στεγαζόταν μέχρι το 1974. Το 1936 η επιτροπή αποτελείτο από τους Μιλτιάδη Κουρέα, Κώστα Χριστοδούλου, Χρ. Περίδη, Χρ. Ιερωνυμίδη, Ν.Γ. Παπανικολάου καθώς και τους Γ. Παπαχαραλάμπους, Κωνσταντίνο Σπυριδάκη και Γεώργιο Μαρκίδη ως επίτιμα μέλη. Αυτό το διάστημα στη βιβλιοθήκη εργάστηκε ως βοηθός βιβλιοθηκάριος ο Σώζος Τομπόλης μέχρι που διορίστηκε στις 10 Νοεμβρίου 1938 ο Λέαντρος Παντάκης.

Αξιοσημείωτη ενίσχυση σε αριθμό βιβλίων είχε η βιβλιοθήκη το 1940, όταν κατέληξε σ' αυτήν η βιβλιοθήκη του λεξικογράφου Μιχαήλ Κωνσταντινίδη. Ο Κωνσταντινίδης, που καταγόταν από την Πάνορμο της Κυζίκου, είχε αποφασίσει στα 1907 μαζί με τον Δημήτρη Βικέλα να δωρίσουν τις βιβλιοθήκες τους στα μεγαλύτερα νησιά του Ελληνισμού. Έτσι η μεν βιβλιοθήκη του Βικέλα κατέληξε στην Κρήτη η δε του Κωνσταντινίδη, μετά το θάνατο του τελευταίου, στην Κύπρο. Η «Κωνσταντινίδιος Βιβλιοθήκη» που αποτελείτο από 3.109 τόμους μεταφέρθηκε το 1922 αρχικά στην Αρχιεπισκοπή. Κάποια από τα βιβλία της δώρισε ο τότε Μ. Αρμοστής Ronald Stors στη δημόσια βιβλιοθήκη και κάποια άλλα χάθηκαν, μέχρι που τα περισσότερα κατέληξαν τελικά στη Φανερωμένη.

Τον Νοέμβριο του 1944 η επιτροπή που αποτελείτο από τους Μ. Κουρέα πρόεδρο, Χρ. Περίδη γραμματέα, Κ. Χριστοδούλου, Ν.Γ. Παπανικολάου, Χρ. Ιερωνυμίδη μέλη και Γ.Α. Μαρκίδη, Κ. Σπυριδάκη και Γ. Παπαχαραλάμπους συμβουλευτικά μέλη αποφάσισε την αλλαγή μερικών άρθρων του καταστατικού όπως του άρθρου 3 το οποίο πλέον απαγόρευε την αγορά όσων βιβλίων δεν αναφέροντο στην Κύπρο και του άρθρου 8 που όριζε πλέον ότι τα καθήκοντα του προέδρου, του γραμματέα και του ταμία θα εκτελούσαν όσοι είχαν αντίστοιχα καθήκοντα στην επιτροπή του ιερού ναού Φανερωμένης. Το πρώτο καταστατικό της βιβλιοθήκης είχε 34 άρθρα ενώ το αναθεωρημένο 46. Αλλαγή του καταστατικού έγινε και το 1953 στο άρθρο 1 το οποίο όριζε πλέον ότι: «Η Βιβλιοθήκη Φανερωμένης ήτις ιδρύθη υπό του ιερού Ναού Φανερωμένης το 1933, λειτουργεί τη εγκρίσει και υπό τας ευλογίας της Α.Μ. του Αρχιεπισκόπου Κύπρου στεγαζόμενη εις ιδιόκτητον οίκημα του Ναού». Τον Οκτώβριο του 1948 διορίστηκε νέος βιβλιοθηκάριος ο βυζαντινολόγος Κώστας Χατζηψάλτης ο οποίος διαδέχθηκε τον θανόντα Α. Χατζηϊωσήφ. Στη Βιβλιοθήκη εργάστηκαν μέχρι το 1974 και αρκετοί άλλοι όπως η Λυδία Σταυρινού, η Λούλα Σοφοκλέους, η Λούλα Κοκκίνου, ο Ανδρέας Μ. Λοής (από το 1954 μέχρι το 1974) και από το 1961 η Γεωργία Καράλλη. Ας σημειωθεί τέλος ότι η επιτροπή της βιβλιοθήκης της Φανερωμένης το 1953 αποτελείτο από τους Μ. Κουρέα, Κ. Χριστοδούλου, Ι. Υψηλάντη, Κ. Μαρκίδη, Σ. Χριστοφίδη, Κ. Σπυριδάκη, Θ. Σοφοκλέους και Δ. Σταυρινίδη. Το 1957 ο Κ. Χρυσάνθης αντικατέστησε τον αποθανόντα Δ. Σταυρινίδη και το 1959 ο Μ. Σαββίδης τον Ι. Υψηλάντη που παραιτήθηκε για λόγους υγείας.

Αρκετοί ήταν αυτοί που δώρησαν βιβλία, περιοδικά και εφημερίδες στη βιβλιοθήκη όπως οι Δ. Σταυρίδης, Χρ. Περίδης, Captain Charles Summer Timins, ο οποίος ανακηρύχθηκε και ως ο πρώτος ευεργέτης, Γ. Κυριαζής, Ευγενία Θεοδότου, Ν.Γ. Παπανικολάου, Μ. Κουρέας, Ζ. Σώζος, Παϊδούσης, Χατζημιχάλης και Θ. Μογαπγαπ. Μεγάλος ευεργέτης της βιβλιοθήκης υπήρξε ο Κώστας Χριστοδούλου, μέλος της επιτροπής, ο οποίος δώρισε το 1944 2.000 Λ.Κ. που κατατέθηκαν σε τράπεζα ώστε οι τόκοι να χρησιμοποιούνται για τις ανάγκες της. Επτά χρόνια αργότερα, το 1951, πρόσφερε άλλες 330 Λ.Κ. και 280 Λ.Κ. για την αγορά μεταλλικών ραφιών. Η ανοδική πορεία της Φανερωμένης διεκόπη λόγω της Τουρκικής εισβολής του 1974 οπότε η επιτροπή για λόγους ασφαλείας απεφάσισε και μετέφερε τα βιβλία για φύλαξη στην

Ιερά Μονή Κύκκου. Εκεί παρέμειναν μέχρι το 1982 οπότε η επιτροπή να επαναφέρει στο ιστορικό κτίριο της. Δύο χρόνια αργότερα, στα 1984, παραχωρήθηκαν με προσωρινό δανεισμό στο Πολιτιστικό Ίδρυμα Αρχιεπισκόπου Μακαρίου του Γ', στη βιβλιοθήκη του οποίου φυλάσσονται μέχρι σήμερα.

Η προσφορά της βιβλιοθήκης Φανερωμένης στην πνευματική ζωή της Κύπρου υπήρξε τεράστια. Παρά τις δύσκολες στιγμές που πέρασε κατά περιόδους εξακολούθησε να συμβάλει με τις συλλογές της στη πολιτιστική ανάπτυξη του τόπου, γεγονός που έχει συντελέσει ώστε η φήμη της να ξεπεράσει τα στενά όρια του νησιού. Για το λόγο αυτό η Ακαδημία Αθηνών σε συνεδρία της στις 30 Δεκεμβρίου 1975 αποφάσισε τη βράβευση της⁵. Έλεγε χαρακτηριστικά ο γενικός Γραμματέας της Ακαδημίας Ιωάννης Θεοδωρακόπουλος στην έκθεση του που διαβάστηκε τη μέρα αυτή στην πανηγυρική συνεδρία της Ακαδημίας Αθηνών τα ακόλουθα:

«Μετά γνώμην της Τάξεως των Γραμμάτων και των Καλών Τεχνών και απόφασιν της Ολομελείας απονέμεται: Βραβείον εις την Βιβλιοθήκην Φανερωμένης Κύπρου, συνοδευόμενον υπό οικονομικής ενισχύσεως δρχ. 100.000. Η Βιβλιοθήκη της Φανερωμένης ιδρύθη το 1934 και συντηρείται υπό της εν Λευκωσία φερωνύμου ενοριακής εκκλησίας, έχει δε ως σκοπόν αφ' ενός την προαγωγήν των περί Κύπρου επιστημονικών ερευνών δια της συλλογής παντός εντύπου σχέσιν έχοντος προς την Κύπρον και αφ' ετέρου την προαγωγήν των Βυζαντινών και μεταβυζαντινών σπουδών. Η Βιβλιοθήκη Φανερωμένης απέβη συν τω χρόνῳ φάρος ελληνικών σπουδών εν τη νήσῳ».

Ταυτόχρονα η Ακαδημία Αθηνών βράβευσε και τον Κώστα Χατζηψάλτη τόσο για την πολύχρονη προσφορά του προς τη Βιβλιοθήκη της Φανερωμένης όσο και για την προσφορά του στην έρευνα της κυπριακής ιστορίας.

Χαράλαμπος Στρόπος
Βιβλιοθηκονόμος Ιδρύματος
Αρχιεπισκόπου Μακαρίου Γ'
Λευκωσία - Κύπρος

1. Γ.Φ. Περίδης: *Βιβλία και βιβλιοθήκες*, Αμμόχωστος 1962.

2. Α. Λοή: «*Ιστορία της Βιβλιοθήκης Φανερωμένης*», Φιλολογική Κύπρος 1962,

3. «*Καταστατικό της βιβλιοθήκης*», Λευκωσία 19934. Α. Χατζηιωσήφ: «*Τα παλαιότερα της Κωνσταντινίδειου*», πάφος, Έτος 1944, σελ 157 - 162.

5. Ακαδημία Αθηνών: *Πρακτικά της Ακαδημίας Αθηνών, έτος 1975, τόμος 50ος*, Αθήναι 1976, σελ. 121* - 122*.